

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ¹

THE ANALYSIS OF DETERMINANTS OF THE FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN
TURKEY THROUGH THE GRAVITY MODEL

Veysel DEGEN² - Özge BUZDAĞLI³

Öz

Doğrudan yabancı yatırım, yurtiçinde yerleşik olan kuruluşların yabancı ülkelerde yeni bir üretim tesisi kurmak, mevcut bir tesisi satın almak ya da o tesise ortak olmak gibi yollarla yatırım yapması olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte doğrudan yabancı yatırımların hacmi de artış göstermiş, dolayısıyla ülkelerin bu tür yatırımları çekmesinde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi araştırmacılar açısından önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'de 2000-2017 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini çekim modeli ile analiz etmektir. Çalışmada, 2000-2017 döneminde kesintisiz her yıl Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım yapan 26 ülke ele alınmıştır. Modelde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar bağımlı değişken olarak alınmış, bağımsız değişkenler olarak ise çekim modelinin temel değişkenleri (Türkiye ve kaynak ülkenin GSYH'leri, nüfusları ve iki ülkenin başkentleri arasındaki mesafeleri) ile Türkiye'nin yolsuzluk endeksine, ekonomik özgürlük endeksine, reel efektif döviz kuru endeksine, faiz oranına ve serbest ticaret anlaşmasına üyeliği temsil eden bir kukla değişkene yer verilmiştir. Panel veri analizi sonuçlarına göre kukla değişken haricindeki tüm değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Çekim Modeli, Türkiye

JEL Sınıflandırması: C23, F21, F41

Abstract

Foreign direct investment is defined as the investment of domestic institutions by establishing a new production facility, purchasing an existing facility or being a partner in that facility in foreign countries. With the globalization, the capacity of foreign direct investments has increased and thereby it has become important for researchers to identify the factors that are effective in attracting such investments. In this context, the aim of this study is to analyze the determinants of foreign direct investments in Turkey that took place between the years 2000-2017 through the gravity model. In the study, 26 countries which made foreign direct investment every year during 2000-2017 in Turkey were discussed. In this model, foreign direct investment inflows to Turkey are dependent variables while basic variables of the gravity model (Turkey and the source country's GDPs, their populations and the distance between the capitals of the two countries) and a dummy variable representing the membership to a free trade agreement, Turkey's corruption index, economic freedom index, the real effective exchange rate index and the interest rate are independent variables. According to panel data analysis results, all variables except the dummy variable had a statistically significant effect on foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investments, Gravity Model, Turkey

JEL Classification: C23, F21, F41

¹ Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicilerinin Çekim Modeli ile Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Öğr.Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, veyseldegen@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3953-9316

³ Dr.Öğr.Üyesi, atlaciozge@hotmail.com, Atatürk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Orcid: 0000-0002-2798-9889

1.GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) kavramı, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, sosyalizmden kapitalist sisteme geçiş dönemini yaşayan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin, ticaret ve sermaye akışları yoluyla dünya ekonomisine entegre olma süreciyle birlikte küresel ekonomik büyüme açısından oldukça önemli hale gelmiştir. Geçiş sürecindeki ülkelere yapılan DYY'ler, sermaye hesabını iyileştirmenin yanı sıra büyümeyi kolaylaştırma, teknik yeniliği teşvik etme ve kurumsal yeniden yapılanmayı hızlandırma açısından ekonomilere olumlu katkılarda bulunmuştur (Bevan ve Estrin, 2004: 776).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma başarıları, yatırımların artmasına, dünya genelinde ihracat paylarının artırılmasına, verimli istihdam alanlarının yaratılmasına, teknolojik gelişmenin güçlendirilmesine, gelecek nesiller için doğanın korunmasına, sağlık ve eğitim alanındaki reformlarına bağlıdır. Bu ülkelerin hedeflerini gerçekleştirmeleri, hızla küreselleşen dünyada kendi kapasite ve kaynaklarını aşmaktadır. Bu nedenle ülkeler sermaye ihtiyaçlarını yurtdışı kaynaklı yardımlar ve kredilerle, sıcak para denilen portföy yatırımlarıyla ya da DYY aracılığıyla karşılama seçeneklerine sahiptirler. Dış yardım ve krediler ülkelere katlanması ağır yükümlülükler getirirken, sıcak para ülkelere sadece kısa vadede ve geçici bir sermaye sağlar. Oysa DYY'ler sermaye ile birlikte fiziksel kaynaklar, üretim teknolojisi, yöneticilik bilgisi ve pazarlama kanalları gibi imkânlar sunarak, uzun vadede ülkenin daha fazla sermaye ihtiyacını karşılarlar. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler için DYY'ler daha cazip bir seçenektir.

Yabancı yatırımların dünya genelindeki en büyük payını gelişmiş ülkeler alırken, son yıllarda gelişmekte olan birçok ülke de yabancı şirketlere vergi indirim ve muafiyeti, pazar öncelikleri, alt yapı hizmetleri gibi fırsatlar sunarak bu paydan önemli ölçüde yararlanmayı başarmışlardır. Gelişmekte olan ülkeler arasında DYY'den daha fazla pay alma düşüncesi bu ülkeler arasındaki rekabeti daha da hızlandırmıştır (Karagöz, 2007: 932). DYY'lerin gideceği ülkeleri hangi kriterlere göre seçtiği, diğer bir ifadeyle ev sahibi ülkelerde DYY'lerin belirleyicileri Tablo 1'de politik, ekonomik ve iş kolaylaştırıcı faktörler halinde gruplandırılmıştır.

Tablo 1: Ev Sahibi Ülkede DYY'lerin Belirleyicileri

	Politik belirleyiciler	İş kolaylaştıran belirleyiciler	Ekonomik belirleyiciler(ulus ötesi şirketlerin DYY yapma gereçlerine göre)		
			Pazar arayışı	Kaynak arayışı	Verimlilik arayışı
Ev Sahibi Ülkede DYY'lerin Belirleyicileri	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar • Ülkeye giriş ve işlemlerle ilgili kurallar • Yabancı iştiraklere yönelik muameledeki standartlar • Piyasaların yapısı ve fonksiyonları üzerindeki politikalar • DYY'ye yönelik uluslararası anlaşmalar • Özelleştirme politikası • Ticaret politikası (gümrük tarifeleri vb.) ve DYY ve ticaret politikalarının tutarlılığı • Vergi politikası 	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırım tanıtımları (İmaj yaratma ve yatırıma yol açan faaliyetler ve yatırım kolaylaştıran hizmetleri içeren) • Yatırım teşvikleri • Yolsuzluk, idari verimlilik vb. ile ilgili maliyetler • Sosyal kolaylıklar (iki dilli okullar, yaşam kalitesi gibi) • Yatırım sonrası hizmetler 	<ul style="list-style-type: none"> • Pazar hacmi ve kişi başı gelir • Pazarın büyümesi • Bölgesel ve küresel piyasalara erişim • Ülkeye özgü tüketici tercihleri • Piyasaların yapısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Hammadde • Ucuz niteliksiz işgücü • Nitelikli işgücü • Bireyler, firmalar ve gruplarda şekillenen teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (marka adları gibi) • Fiziksel altyapı (havaalanları, yollar, enerji, iletişim) 	<ul style="list-style-type: none"> • Hammadde ve kaynakların maliyetleri, işgücünün verimliliği • Ev sahibi ülkeye yönelik/ülkeden ve ülke içindeki ulaşım ve iletişim maliyetleri gibi girdi maliyetleri ve diğer ara malların maliyetleri • Bölgesel kurumsal ağların kurulmasına imkan sağlayan bir bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu (World Investment Report) 1998: Trendler ve Belirleyiciler, Tablo IV.1, s. 91.

Tablo 1'de görüldüğü gibi ev sahibi ülkede politik ve sosyal istikrarın olması, vergi ve özelleştirme politikası, yabancı şirketlere yapılan standart muameleler, DYY'lere yönelik uluslararası anlaşmaların varlığı gibi politik faktörlerin yanı sıra yatırımlara yönelik teşvikler, yatırım sonrası hizmetler, eğitim ve sosyal hayatta sağlanan kolaylıklar gibi iş kolaylaştıran faktörlerin bulunması DYY'lerin o ülkeyi seçmesinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte ulus ötesi şirketlerin DYY kararı almalarında 3 temel amaç bulunmaktadır. Bunlar pazar arayışı, kaynak arayışı ve verimlilik arayışıdır. Pazar arayışında olan ulus ötesi şirketler, ev sahibi ülkedeki tüketicilerin tercihlerini, kişi başı geliri, bölgesel ve küresel piyasalara erişim fırsatlarını göz önünde bulundurlarken; kaynak arayışında olanlar ucuz hammadde ve işgücüne, fiziksel altyapıya ve markalaşmaya önem verirler. Verimlilik arayışında olan ulus ötesi şirketler ise ev sahibi ülkede üretim faktörlerinin verimliliğini, ulaşım, iletişim ve girdi maliyetlerini ve bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyeliği dikkate alarak DYY kararı verirler.

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye için de DYY'ler büyük önem arz etmektedir. 1980'den itibaren izlenen liberal ekonomi politikalarıyla birlikte dış rekabet gücünün artırılması öncelikli hedefler arasına girmiştir. Dış rekabet gücüne ve dolayısıyla Türkiye ekonomisine olumlu katkıda bulunacak olan DYY'lerin artırılması ve bu yatırımların sürekliliğinin sağlanması için DYY girişlerini belirleyen faktörlerin tespit edilmesi bu çalışmanın inceleme konusudur. Çalışmanın takip eden bölümünde DYY'leri açıklamaya

yönelik teorilere değinilmekte, ardından Türkiye’de DYY’lerin tarihsel gelişimi incelenmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde literatürde DYY’lerin belirleyicilerine yönelik çalışmalar özetlenirken, beşinci bölümünde çekim modeline yönelik teorik bilgiler ve modelde kullanılan değişkenler açıklanarak, ampirik analiz ve sonuçları tartışılmaktadır. Sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmaktadır.

2.DYY’LERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

Günümüzde DYY’leri açıklamakta yaygın olarak kullanılan teoriler Ürün Evreleri Teorisi, Hymer-Kindleberger Teorisi, İçselleştirme Teorisi, Oligopolistik Tepki Teorisi ve OLI Modelidir.

Vernon (1966) tarafından ileri sürülen Ürün Evreleri Teorisine göre ürün hayat evresi yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma dönemlerini kapsamaktadır. Yenilik aşamasında, yeni ürünü keşfeden firma, ürünün özelliklerini bildiği ve üretimi yerli piyasada yaptığı için tekeli gücüne sahip olur. Olgunlaşma aşamasında, teknolojiyi rakip firmalar da kullanır ve dolayısıyla malın yeni üreticileri piyasaya girer. Bu durumda teknolojiyi ilk bulan firmanın sahip olduğu tekelleşme gücü azalır ve sonuçta üretim kazancında azalmalar meydana gelir. Standartlaşma aşamasında ise ürün ve üretim teknolojisi standart bir hal alır ve piyasada üretici firmalar arasında hızlı bir rekabet yarışı olur. Bu rekabette kazançlı çıkan taraf, o ürünü düşük maliyetle üreten firmadır. Bu durumda üreticiler için düşük maliyet hedefi, ucuz nitelikli ya da niteliksiz işgücüne sahip olmakla gerçekleşir. Bu nedenlerle gelişmiş ülkeler emek ücretinin daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Böylece yenilikçi firma kendi iç piyasanın tamamen dışında ürün evrelerini tamamlamış olur (Vernon, 1966: 196-197).

Hymer-Kindleberger Teorisine göre çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) diğer ülkelere yatırım yapmaları durumunda ulusal şirketlere karşı rekabet üstünlüğü elde etmelerinde en önemli etken, monopol güce sahip olmalarıdır. Bu monopol güç yalnızca firmaya özgüdür ve düşük maliyetli finansman kaynakları, pazarlama kabiliyetleri, ticareti yapılmayan teknolojik üstünlüğe sahip olma, yönetim alanındaki etkinlik ve ölçek ekonomilerinden yararlanma gibi unsurları içerir. Yatırım yapılan ülkedeki eksik rekabet piyasasının varlığı, ÇUŞ’ların monopol güçleri sayesinde avantajlı konuma gelmelerini sağlamaktadır (Hymer, 1982).

DYY’leri açıklamaya yönelik teorilerden bir diğeri de İçselleştirme Teorisidir. Bu teoriye göre ÇUŞ’lar iki temel güdüyle hareket ederler. Birincisi ÇUŞ’lar gerçekleştirdikleri her faaliyet için en düşük maliyetli yeri seçerler. İkincisi ise ÇUŞ’lar, piyasaları içselleştirerek, daha fazla içselleştirmenin faydalarının maliyetlerden daha ağır bastığı noktaya kadar büyürler (Buckley, 1989: 77). İçselleştirmeden kasıt, ÇUŞ’ların işletmeye özgü bilgilerini ulusal şirketlere lisans yoluyla vermek yerine, bizzat ulusal piyasaya girip, üretim faaliyetlerinde bulunmalarıdır.

Knickerbocker tarafından ileri sürülen Oligopolistik Tepki Teorisine göre, bir firma pazar payını arttırmak amacıyla belirlediği herhangi bir ülkeye dış yatırım gerçekleştirdiğinde, bu firmayla rekabet içinde olan oligopol firmalar da dünya üzerindeki pazar paylarını korumak için aynı ülkede yatırım yapma yolunu tercih ederler. Bu tip yatırımlar aynı zamanda liderin takip edilmesi adıyla da ifade edilirler (Knickerbocker, 1973: 7-9).

DYY’leri açıklayan teorilerden günümüzde en yaygın olanı Dunning’in ileri sürdüğü OLI modelidir. Dunning’e göre dışarıya yatırım yapacak ülkenin mülkiyet ve içselleştirme avantajına sahip olması gerekirken; ev sahibi ülkenin konumsal avantajının bulunması

gerekir. Mülkiyet avantajı, firmaya özgü ürün ya da teknoloji gibi somut; patent ve marka gibi soyut kaynaklara sahip olmayı ifade etmektedir. Bu nedenle, firma, mülkiyet avantajının sağladığı maliyet veya talep faydaları nedeniyle dış yatırımın artan işlem maliyetlerini dengeleyebilir. Firmanın ayrıca içselleştirme olarak ifade edilen, ürünlerini dış ülkelere franchise ya da lisanslama yoluyla değil, o ülkelerde kendisinin üretip ihracat yapmasıyla daha fazla kar sağlama gibi avantaja sahip olması gerekir. Konumsal avantaj ise yatırım yapılacak ülkedeki faktör fiyatları, müşteriye erişim, ticarete, döviz kuruna, sermaye akışlarına yönelik hükümet düzenlemeleri ile kurumsal ve politik istikrarla ilişkilidir (Bevan ve Estrin, 2004: 777-778).

OLI modeli DYY'ler için faydalı bir çerçeve oluştursa da 1980'lerin ortalarından itibaren DYY'lerdeki hızlı artış ve bölgesel entegrasyonun büyümesi gibi gözlemlenen olayları açıklamakta pek başarılı olamamıştır. Yeni DYY teorisi OLI'yı, göreceli faktör donatımı, yakınlık ve yoğunlaşma avantajlarına odaklanan genel denge modelleriyle ve ticarete ve DYY'ye yönelik çekim modelleriyle bütünleştirir. Bu nedenle çalışmada Türkiye için DYY'lerin belirleyicileri çekim modeliyle analiz edilmektedir.

3.TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yabancı yatırımların Türkiye'ye girişi ve bu yatırımlara yönelik uygulanan politikalar tarihi süreçte farklılık arz ettiğinden DYY, Osmanlı dönemi, 1923-1950, 1950-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere dört ayrı dönem açısından incelenebilir.

Osmanlı döneminde ülkeye yabancı sermaye girişinde kapitülasyonların önemli etkisi olmuştur. Kapitülasyonlar sayesinde yabancı şirketler vergilerin büyük bir kısmından muaf tutularak, demiryolları işletmeciliği gibi alanlarda söz sahibi olmuşlardır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 34). Kapitülasyonların yanı sıra 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile birlikte İngilizlere tanınan imtiyazlar neticesinde diğer yabancı yatırımcıların da ülke içinde faaliyet göstermelerine olanak sağlanmıştır (Yavan, 2006: 30). Yabancı firmalar genellikle kamu hizmetleri, doğal kaynakların işletilmesi, deniz ve kara yolu taşımacılığı, elektrik, telefon ve su gibi kamusal alt yapı hizmetleri gibi alanlarda faaliyet göstermişlerdir (Güven, 2007: 75). Ülkeye gelen yabancı şirketlerin bu faaliyetlerine karşılık, vergi muafiyeti ve olası anlaşmazlıklar için kendi bağlı oldukları konsoloslukların özel mahkemesinde yargılanma gibi imtiyazlı haklar tanınmıştır (Erdilek, 2006: 18). Osmanlı döneminde ilk yabancı sermaye girişi, 1854 yılında Kırım Savaşı sonrası finansman sağlamak için borç alınan İngiliz sterliniyle olmuştur (Özel, 2018: 62). Dış borçların ödenmesinde yaşanan zorluklar, 1881'de Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına neden olmuş ve böylece günümüzdeki işletmeciliğin temelleri atılmıştır. Bu işletmecilik faaliyetlerinin çoğu dış borçların karşılığı olarak yabancıların tekeline geçmiştir. 1915 yılına kadar ülkeye yapılan yabancı yatırımlarda ilk sırayı % 50.10'luk pay ile Fransa alırken, onu % 27.80'lik pay ile Almanya ve % 15.20'lik pay ile İngiltere takip etmektedir (Bodur, 2007: 76).

1923 ile 1950 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların dışlandığı, önceki yıllarda verilen kapitülasyonlar örnek gösterilerek yabancı yatırımların ekonomik bağımsızlığa zarar verdiği ve bu nedenlerle yabancı firmaların millileştirilmesi gerektiği düşüncesinde olan birçok görüş mevcuttur (Dumludağ, 2003: 11). Nitekim bu görüşlerin tam tersine özellikle 1929 ekonomik buhran öncesinde ülkede yabancı firma sayısı 114'e yükselmiş ve 30 milyon dolarlık yabancı sermaye ülkeye giriş yapmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012: 39). Dünya genelinde yaşanan 1929 ekonomik buhran Türkiye'de döviz kıtlığına, yüksek enflasyona, işsizliğin yaşanmasına ve bunun sonucunda ekonomide bir durgunluğa neden olmuştur. Bu nedenle 1930 yılında hükümet döviz kontrolü ve Türk Parasının Kıymetini Koruma

Kanunu'nu uygulamaya koymuştur. Fakat bu durum ülkeye yatırım girişini zorlaştırmış ve dışa kapalı bir ekonomi sürecine girilmiştir. Buna ek olarak, devletçilik ilkesi benimsenerek 1933-1939 yılları arasında dış yatırımcılara kapalı politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Çetinkaya, 2004: 76). İkinci Dünya Savaşının ardından Türkiye dış yatırımcılara karşı korumacı politikadan vazgeçerek, 22 Nisan 1947 tarihinde çıkarmış olduğu kararla, yabancı yatırımcının getirdiği sermayeyi tarım, sanayi, hizmet gibi alanlarda kullanmasını şart koşmuştur. Diğer taraftan, yatırımcının gerçekleştirdiği üretim ülkenin kalkınmasına yarar sağladığı takdirde kazanılan karın belirli bir bölümünün ev sahibi ülkeye transfer edilmesine izin verilmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 39).

1950-1980 dönemi II. Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte hem iç hem de dış ekonomide canlanmaların ve yeni politikaların hissedildiği önemli bir dönemdir. Yine bu dönemde yabancı sermaye kazanımı için birçok teşvik ve yasalar uygulamaya konulmuştur. Bunlardan ilki, 1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı “Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun” dur. Bu kanunla yabancı sermaye kısıtlamaları kaldırılmıştır. Daha sonra, 1951 yılında 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, sanayi, ticaret, enerji, altyapı ve turizm gibi alanlarda kullanılmak üzere yapılan yatırımlarda sermayeye yeni haklar ve kolaylıklar sağlanmıştır (Şener ve Kılıç, 2008: 30-31). Buna ek olarak, 18.01.1954 yılında 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasayla daha önce çıkarılmış olan 5821 sayılı yasa daha geniş ve ayrıntılı olarak geliştirilmiştir. 6224 sayılı yasa doğrudan yabancı yatırımlara gerçek manada teşvik sağlaması ve günümüzde yürürlükte olan teşvik yasalarının da temelini oluşturması bakımından önemli bir kanundur. 1960'lı yıllara gelindiğinde planlı ekonomi doğrultusunda hükümet tarafından ithal ikameci politika benimsenmiştir. Bu politikayla dışarıya bağımlılık sorununun çözülmesi hedeflenmektedir. Yine bu dönemde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) hazırlanmış ve 1980 yılına kadar uygulanmaya çalışılmıştır. Bu politikalar sayesinde yabancı yatırım girişinde artışlar görülmüştür (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 39-41).

1980 yılı itibariyle Türkiye ithal ikameci politikaları terk ederek, ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde 8/168 sayılı yabancı sermaye kararname ile Türkiye ekonomisi liberalleştirilmeye ve yabancı sermaye için teşvik edilerek dışa açık politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra doğrudan yabancı yatırımlarda kayda değer artışlar görülmüştür (Emsen ve Değer, 2005: 118).

Yabancı sermayenin liberalleşmesi için 25.01.1980 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, sonrasında Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır. Daha sonra bu kurum 09.12.1994 tarihinde Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetini devam ettirmiştir. Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla 1985 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında 32 Sayılı Karar alınarak, yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, yabancıların Türkiye'deki menkul kıymet yatırımları sonucunda elde ettikleri gelirleri yurtdışına transfer etmelerine izin verilmiştir. 24 Ocak 1980 yılında çıkarılan kararname zaman içinde değişikliğe uğrayarak 07.06.1995 tarihli ve 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile düzenlenmiştir. Yürürlükte olan bu yasaya göre (DPT, 2000: 8-9):

- Yerli yatırımcılara tanınan haklara yabancı yatırımcılar da sahiptir.
- Yerli olmayan ortakların sahip oldukları şirket paylarında herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı yatırımcıların sermaye olarak getirdikleri dövizler Türk Lirası hesaplarında tutulmak yerine istendiği takdirde TL'ye çevrilmeden döviz hesaplarında tutulabilecektir.

- Kar ve tasfiye payı gibi gelirler yurt dışına serbest bir şekilde transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcılar istediği yabancı personeli çalıştırabilmektedir.
- Lisans, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları için onay mecburiyeti olmayıp, bunun yerine sadece tescil yaptırılması yeteli görülmektedir.
- Dış kredi anlaşmalarının onay mecburiyeti olmaksızın kullanılmasına imkân tanınmıştır.

1980 sonrası dönemde Türkiye'ye gelen DYY'lerin yıllar içinde nasıl bir seyir izlediği Tablo 2'den yararlanılarak açıklanabilir.

Tablo 2. 1980-2017 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Net DYY	Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)	Yıllar	Net DYY	Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)
1980	18	0.03	1999	783	0.31
1981	95	0.13	2000	982	0.36
1982	55	0.09	2001	3.352	1.67
1983	46	0.07	2002	566	0.45
1984	113	0.19	2003	688	0.55
1985	99	0.15	2004	1.092	0.69
1986	125	0.17	2005	8.134	2.00
1987	115	0.13	2006	16.982	3.65
1988	354	0.39	2007	18.394	3.26
1989	663	0.62	2008	14.713	2.60
1990	684	0.45	2009	6.184	1.33
1991	810	0.54	2010	6.221	1.18
1992	844	0.53	2011	14.145	1.94
1993	636	0.35	2012	10.128	1.57
1994	608	0.47	2013	9.303	1.43
1995	885	0.52	2014	8.370	1.43
1996	722	0.40	2015	11.713	2.24
1997	805	0.42	2016	6.913	1.62
1998	940	0.34	2017	5.581	1.36

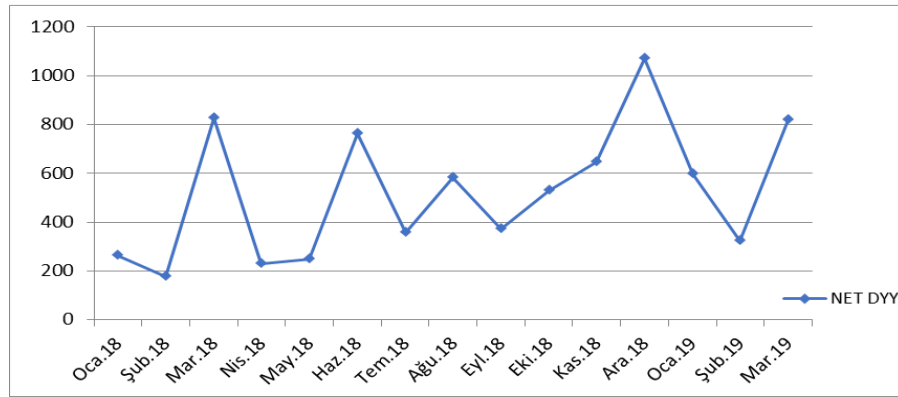
Kaynak: TCMB, Kalkınma Bakanlığı, HM., Dünya Bankası

Tablo 2'ye göre 1980-2001 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların payı genel anlamda artış göstermiştir. Fakat bu artış yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1989 yılında ekonomik serbestleşme politikasıyla DYY girişinde kayda değer artışlar görülmüştür. Bu duruma, Türkiye'nin serbest ekonomiye geçmesi ve bunun paralelinde ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca 1990-1994 yıllarında uygulanan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda 1990-1992 yılları arasında net DYY artmıştır. Diğer taraftan, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz neticesinde DYY miktarında azalmalar meydana gelmiştir. Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliğine üye olmasıyla piyasalarda bir canlanma olmuş ama bunun etkisi kısa sürmüştür. 1998 yılında Güneydoğu Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizden Türkiye de etkilenmiş olup, 1999 yılı itibariyle net DYY'lerde azalmalar kaydedilmiştir.

2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz piyasaları olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu süreçte döviz kurunda ciddi spekülasyon ataklara maruz kalmıştır. Bunun sonucunda Tablo 2'de görüldüğü gibi 2001 yılında gerçekleştirilen DYY miktarı 3.352 milyon dolar iken 2002 yılında ani bir düşüşle 566 milyon dolara gerilemiştir. Diğer taraftan, 2002 sonrası dönemde Türkiye'ye gelen DYY'lerde büyük artışlar gözlemlenmiştir. Bunun bir nedeni, Türkiye'de 2002 yılından sonra koalisyon şeklinde oluşturulan hükümet yönetimi yerine tek parti iktidarı döneminin başlamış olmasıdır. Ayrıca 2001 krizinin ardından BDDK'nın kurulması, mali disiplinin ön plana çıkarılması, bütçe açıklarının azaltılması, TL'den altı sıfırın silinmesi gibi adımlar ve IMF desteğiyle yürütülen politikalar beklentileri olumlu hale dönüştürmüş, bu gelişmeler sayesinde ülkede yatırımlar için güven ortamı oluşmuş ve bu da Türkiye'ye gelen DYY miktarlarını büyük oranda artırmıştır (Eğilmez, 2019). 1975-2004 yılları arasında Türkiye'nin DYY'lerden aldığı pay 19.627 milyon dolar iken, 2005-2015 yılları arasında ise, bu pay 8 kat artarak 161.238 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2016: 10).

2005 yılında AB ile tam üyelik görüşmeleri başlamış, AB'ye tam üye olma yolunda yapılan reformlar sayesinde net DYY girişinin GSYH'deki payı 2006 yılında % 3,65'lik oranla en yüksek rakama ulaşmıştır. Buna karşılık 2008 yılında patlak veren küresel finansal kriz Türkiye'nin IMF ile ortak programının sona erdiği döneme rastlamış, yapısal reformlar ve AB ile müzakereler hız kesmiş, ülkede beklentiler olumsuz yönde değişmiş ve neticede bu yıldan sonraki net DYY miktarında yarıdan fazla bir düşüş görülmüştür (Eğilmez, 2019). Türkiye, 2008 krizini 2010 yılından sonra atlatarak 2011 yılında net DYY rakamlarını tekrardan krizden önceki seviyeye getirmeyi başarmıştır. 2011 yılından sonra, Avrupa ülkelerinde Euro borç krizinin daha da artması küresel büyümede belirsizliğe yol açmış ve paralelinde finansal piyasalarda dalgalanmalar görülmüştür. Bu dalgalanmalardan Türkiye de etkilenmiş ve risk priminde artışlar görülmüştür. Risk priminin neden olduğu güvensizlik piyasadaki yabancı yatırımcıları tedirgin etmiş ve bu durum 2015 yılına kadar DYY girişlerini olumsuz etkilemiştir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2011: 33).

2015 yılında Türkiye'ye gelen DYY girişi 12.077 milyon dolar iken 2016 yılında önemli bir düşüşle 7.534 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüş temel olarak, Avrupa ülkelerinde devam eden ekonomik durgunluktan ve komşu ülke Suriye'de yaşanan jeopolitik sıkıntılarının Türkiye'nin risk algısını olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır (TCMB, 2016: 10). 2017 yılına gelindiğinde, 2016 yılında yaşanan jeopolitik belirsizliklerin devam etmesi sebebiyle DYY girişlerinde yatay seyir görülmüştür (TCMB, 2017: 5). 2018 ve 2019 yıllarında ise net DYY'nin seyri Şekil 1'de verilmiştir.

Kaynak: TCMB.

Şekil 1: Ocak 2018-Mart 2019 döneminde Net DYY (Milyon Dolar)

Şekil 1’de ele alınan dönemde Net DYY’nin Şubat 2018’de en düşük (178 milyon dolar), Aralık 2018’de en yüksek değeri (1069 milyon dolar) aldığı görülmektedir. 2018 yılında net DYY miktarı 6064 milyon dolar olup, 2017 yılına göre artış göstermiştir. Ancak ekonominin 2018’in son çeyreğinde %3 küçülmesi, kurda yükseliş, enflasyonun ve işsizliğin artması, bütçe açığı ve cari açık sorunları ülkede yatırım ortamına olan güveni olumsuz etkilemiş ve neticesinde 2019’un ilk aylarında net DYY’de önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Ülkeye yapılan DYY’lerin büyük bir kısmı da yabancılara konut satışı şeklindedir.

4.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde DYY’lerin belirleyicilerini inceleyen çalışmalar Tablo 3’te özetlenmiştir.

1427

Tablo 3: DYY’lerin Belirleyicilerini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi/ Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Ray (1989)	ABD 1979-1985 Zaman serisi	DYY/ döviz kuru, ekonomik büyüme, dış ticaret kısıtlamaları, istihdam ve işsizlik	ABD’ye gelen DYY’lere, döviz kuru ve ekonomik büyümenin olumlu yönde bir etkisinin olduğu ve tarife dışı dış ticaret kısıtlamalarının DYY girişini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ABD’ye yapılan DYY’lerin süresi arttıkça istihdamın da artacağı, dolayısıyla işsizlik sorununun çözümünde olumlu katkıda bulunacağı belirtilmiştir.
Stone ve Jeon (1999)	Asya-Pasifik ülkeleri 1987-1993 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, nüfus ve uzaklık	Uzaklık ve nüfusun DYY’yi negatif etkilediği, GSYH’nın ise DYY’yi pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Cheng ve Kwan (2000)	Çin’in 29 bölgesi 1985-1995 Dinamik panel regresyon	DYY/ Pazar büyüklüğü, altyapı, ücretler, tercihli politikalar ve eğitim	DYY girişlerinde, bölgesel pazar büyüklüğü, altyapı hizmetleri ve tercihli politikaların pozitif, ücretlerin ise negatif bir etkisinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, eğitimin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı da tespit edilmiştir.

Tablo 3 (devam)

Kerr ve Peter (2001)	Çin 1980-1998 VAR analizi	DYY/ ücretler, döviz kuru, faiz oranı, vergi sistemi ve dışa açıklık	Faiz oranının DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı ve diğer tüm değişkenlerin DYY girişlerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.
Shan (2002)	Çin 1986.1-1998.4 VAR analizi	DYY/ üretim artışı, GSYH, ücretler, döviz kuru ve bölgesel gelişmeler	DYY ile üretim artışı arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu, GSYH, ücretler, döviz kuru ve bölgesel gelişmelerin DYY'nin önemli belirleyicileri olduğu gözlenmiştir.
Bevan ve Estrin (2004)	AB ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri 1994-2000 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, mesafe, ticari açıklık, birim işgücü maliyeti, ülke riski, nispi sermaye maliyeti	Batı AB ülkelerinden Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine gelen DYY üzerinde ülkelerin GSYH'leri pozitif etkiye sahipken, mesafe ve birim işgücü maliyetleri negatif etkili bulunmuştur.
Onyeiwu ve Shrestha (2004)	29 Afrika ülkesi 1975-1999 Panel veri analizi	DYY/ ekonomik büyüme, enflasyon, ekonomik açıklık, doğal kaynaklar, uluslararası rezervler, altyapı ve siyasi haklar	DYY ile ekonomik büyüme, enflasyon, ekonominin açıklığı, uluslararası rezervler ve doğal kaynak kapasitesi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, altyapı ve siyasi hakların DYY kararlarında önemsiz olduğu ve DYY kararlarını etkilemediği gözlenmiştir.
Kristjansdottir (2005)	İzlanda 1989-1999 Çekim Modeli	DYY/ pazar büyüklüğü, uzaklık, nüfus ve GSYH	GSYH, pazar büyüklüğü DYY'yi pozitif etkilerken, nüfus ve uzaklığın ise DYY'yi negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir.
Masayuki ve Razafimahefa (2005)	Japonya 1980-2001 Zaman serisi	DYY/ piyasa büyüklüğü, döviz kuru, enflasyon ve yeşil alan tesis maliyeti	Piyasa büyüklüğünün ve düşük maliyetli yeşil alan tesisinin DYY girişleri üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Döviz kuru oynaklığı ve yüksek enflasyon oranlarının ise DYY girişlerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.
Asiedu (2005)	22 Afrika ülkesi 1984-2000 Panel veri analizi	DYY/ piyasa büyüklüğü, yolsuzluk, doğal kaynaklar, altyapı, enflasyon, yasal sistem, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik hükümet politikaları, politik ve siyasi istikrarsızlık	Piyasa büyüklüğü, doğal kaynaklar, politik istikrar, altyapı, düşük enflasyon, yasal sistem ve yatırım ortamının iyileştirilmesi DYY'yi pozitif etkilerken, yolsuzluk ve siyasi istikrarsızlık DYY'yi negatif etkilemektedir.
Ramirez (2006)	Şili 1960-2001 Zaman serisi	DYY/ GSYH, piyasa hacmi, döviz kuru ve dış borçlar	GSYH ve piyasa hacminin DYY'yi pozitif, döviz kuru ve dış borç seviyesinin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlenmiştir.
Kim ve Oh (2007)	GÜ- Doğu Asya (ASEAN, Çin, Japonya ve Kore) ülkeleri 1995-2004 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, döviz kuru oynaklığı, dışa açıklık ve makroekonomik istikrarsızlık	GSYH, döviz kuru oynaklığı, dışa açıklık değişkenlerinin DYY'yi anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, makroekonomik istikrarsızlığın ise DYY'yi etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Tablo 3 (devam)

Bouoiyour (2007)	Fas 1960-2001 Zaman serisi	DYY/ yapısal reform, özelleştirme politikaları ve ticari açıklık	DYY'nin Fas ekonomisinin gelişiminde anamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş olup ayrıca, yapısal reform ve özelleştirme politikaları ile DYY arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Ticari açıklıktaki gelişme ve liberalleşmenin ise DYY'yi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.
Ang (2008)	Malezya 1960-2005 Zaman serisi	DYY/ GSYH, reel döviz kuru, dış ticaret açığı, ekonomik büyüme ve vergi oranları	GSYH, reel döviz kuru, dış ticaret açığı ve ekonomik büyümenin DYY'yi pozitif, yüksek vergi oranlarının ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlenmiştir.
Çeviş (2009)	17 Gelişmekte olan ülke ve geçiş ekonomileri 1989:01- 2006:04 Panel veri analizi	DYY/ Bir önceki dönemin yabancı sermaye yatırımı, GSYİH'nin büyüme oranı, ücret, ticari açıklık, reel faiz oranı, yurtiçi yatırım harcamaları, enflasyon oranı	Bir önceki dönemin yabancı sermaye yatırımı, GSYİH'nin büyüme oranı, ticari açıklık ve reel faiz oranı ile DYY arasında pozitif; enflasyon ile DYY arasında ise negatif ilişki tespit edilmiştir.
Jafarnejad vd.(2009)	İran 1991-2006 Yapısal VAR analizi	DYY/ GSYH, ticari açıklık, enflasyon oranı, petrol üretimi, altyapı ve piyasa büyüklüğü	GSYH ve ticari açıklığın DYY'yi pozitif, enflasyon oranı ve petrol üretiminin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, altyapı ve piyasa büyüklüğünün DYY'nin önemli belirleyicileri olduğu ortaya konmuştur.
Mohiuddin ve Abdussalam (2011)	Pakistan 1974-2008 Zaman serisi	DYY/ dışa açıklık, GSYH, politik risk ve döviz kuru	Dışa açıklık, GSYH, politik risk ve döviz kurunun DYY'yi pozitif ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir.
Mohammadvandnahidi vd. (2012)	İran 1975-2007 ARDL	DYY/ altyapı, döviz kuru, ticari açıklık, savaş ve kargaşa	Uzun dönemde altyapı, döviz kuru ve ticari açıklığın DYY girişlerini pozitif, savaş ve kargaşanın ise negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Pareja vd. (2013)	161 ülke 2003-2010 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, mesafe, kolonyal bağ, ortak dil, dini yakınlık, geçmişte aynı ülkenin parçası olma, kara ile çevrili olma, ikili yatırım anlaşması, serbest ticaret anlaşması, ortak para birimi, sistemik banka krizi, büyük resesyon	Ortak dilin, kolonyal bağın, geçmişte aynı ülkenin parçası olmanın, ortak dinin, kara ile çevrili olmanın DYY'leri pozitif; mesafenin, ortak para biriminin, sistemik banka krizinin ve büyük resesyonların DYY'leri negatif etkilediği tespit edilmiştir.
Subasat ve Bellos (2013)	18 Latin Amerika 1985-2008 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, yönetim, yolsuzluk ve uzaklık	GSYH'nin DYY'yi pozitif etkilediği, uzaklık, yolsuzluk ve kötü yönetim politikalarının DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlenmiştir.
Nicet, Rougier (2014)	Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) 1985-2009 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, mesafe, ortak dil ve makroekonomik istikrarsızlık	GSYH, ortak dilin DYY'yi olumlu etkilediği, mesafe ve makroekonomik istikrarsızlığın ise DYY'yi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 3 (devam)

Schäffler vd.(2014)	Çek Cumhuriyeti 1990-2010 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, işgücü maliyeti ve uzaklık	GSYH ve Çek Cumhuriyetinde ucuz olan işgücünün DYY üzerinde pozitif, uzaklığın ise negatif bir etkisinin bulunduğu gözlenmiştir. Ayrıca, Çek Cumhuriyetinde faaliyet gösteren Alman ÇUŞ'lerin, DYY üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.
Leibrecht ve Riedl (2014)	7 OECD ülkesi ile 8 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi 1995-2004 Çekim Modeli	DYY/GSYH, mesafe, kişi başı ücret, işgücü verimliliği, özelleştirme geliri, politik risk endeksi, TÜFE, ithalat üzerindeki vergiler, ticari serbestlik ve uluslararası parasal ödemeler, kurumlar geliri üzerinde etkin ortalama vergi oranı	DYY akımlarını, ülkelerin GSYH'leri ve özelleştirme gelirleri pozitif etkilerken, mesafe, kişi başı ücretler ve kurumlar geliri üzerinde etkin ortalama vergi oranı negatif etkilemektedir.
Kahouli ve Maktouf (2015)	AB-14, NAFTA, ASEAN 1990-2011 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, enflasyon oranı, ekonomik kriz, uzaklık, ekonomik entegrasyon, enflasyon oranı, ortak dil, ortak sınır ve ticaret oranı	GSYH, ortak dil, ortak sınır ve ticaret oranının DYY'yi pozitif etkilediği, ekonomik entegrasyon, yüksek enflasyon oranı ve uzaklığın ise DYY'yi negatif olarak etkilediği görülmüştür. Ayrıca, ekonomik krizlerin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Bekhet ve Al-Smadi (2015)	Ürdün 1978-2012 ARDL Granger Nedensellik Analizi	DYY/ enflasyon oranı, GSYH, ekonomik açıklık, para arzı ve borsa endeksi	Uzun dönemde DYY ile GSYH, para arzı ve ekonomik açıklık arasında pozitif, DYY ile enflasyon arasında ise negatif ilişki tespit edilirken, kısa dönemde DYY ile ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Ayrıca DYY ile para arzı arasında çift yönlü, DYY ile GSYH, borsa endeksi ve ekonomik açıklık arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.
Mariev vd. (2016)	Rusya ve GÜ,GOÜ, Asya(44 ülke) 2001-2011 Çekim Modeli	DYY/GSYH, ücret maliyeti, ortak sınır, ortak dil, uzaklık ve bölgesel ekonomik anlaşmalar	GSYH, ortak dil, ortak sınır ve bölgesel ekonomik ilişkilerin DYY'yi pozitif etkilediği, ülkeler arası mesafenin ve ücret maliyetlerinin ise DYY'yi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Silveira vd. (2017)	Brezilya 2001-2013 VEC modeli	DYY/ GSYH, işgücü verimliliği, ücretler, enflasyon oranı, dışa açıklık, doğal kaynak donanımı ve nominal döviz kuru	Uzun dönemde nominal döviz kurunun, GSYH'nin, işgücü verimliliğinin, ücretlerin DYY'yi pozitif, enflasyonun ise negatif etkilediği ortaya konmuştur.

Tablo 3'te görüldüğü gibi DYY'lerin belirleyicilerini inceleyen çalışmalarda daha çok zaman serisi, VAR, panel veri, eş bütünleşme, nedensellik ve ARDL gibi yöntemlerden yararlanılmış, buna karşılık çekim modelinden yararlanan çalışmaların sayısının nispeten az olduğu gözlenmiştir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme, ücretler, dışa açıklık, enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru gibi

makroekonomik değişkenlerin DYY'leri etkileyen faktörler arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışmaların bazılarında döviz kurunun DYY'yi pozitif etkilediği (Ray, 1989; Kerr ve Peter, 2001; Kim ve Oh, 2007; Ang, 2008; Mohiuddin ve Abdussalam, 2011; Mohammadvandnahidi vd., 2012; Silveira vd., 2017), bazılarında ise negatif etkilediği (Masayuki ve Razafimahefa, 2005; Ramirez, 2006) ileri sürülmüştür. İncelenen çalışmaların tümünde ekonomik büyümenin DYY'yi olumlu, ücretlerin (Silveira vd., 2017 hariç) ve vergilerin ise DYY'yi olumsuz etkilediği gözlenmiştir.

Literatürde DYY'lerin belirleyicilerini Türkiye özelinde inceleyen çalışmaların bazıları ise Tablo 4'te özet olarak sunulmaktadır.

Tablo 4: Türkiye'de DYY'lerin Belirleyicilerini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi/ Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Erdal ve Tataoğlu (2002)	Türkiye 1980-1998 Johansen eşbütünlük	DYY/ GSYH, altyapı (ulaşım, iletişim ve enerji harcamalarının GSYH içindeki payı), dışa açıklık, döviz kuru oynaklığı, ekonomik istikrar (ticari mevduatlar üzerindeki reel faiz oranı) ve reel GSYH büyüme oranı	GSYH, dışa açıklık, fiziksel altyapı ve reel GSYH büyüme oranının DYY üzerinde pozitif, döviz kuru oynaklığının ise DYY üzerinde negatif etkisinin olduğu gözlenmiştir. Ekonomik istikrarın DYY üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.
Kaya ve Yılmaz (2003)	Türkiye 1970-2000 Engle-Granger iki aşamalı eşbütünlük	DYY/ Kişi başı GSMH, enflasyon oranı, reel döviz kuru, işgücü maliyetleri, uluslararası net rezervler, sanayi sektörünün GSMH içindeki payı, politik ve siyasal istikrar, askeri müdahale kukla değişkeni, grevlerle kaybolan işgünü sayısı	Kişi başı GSMH, uluslararası net rezervler ve sanayi sektörünün GSMH içindeki payı arttıkça ülkeye gelen DYY'nin arttığı; reel döviz kuru ve işgücü maliyetleri arttıkça DYY'nin azaldığı sonucuna varılmıştır.
Yapraklı (2006)	Türkiye 1970-2006 Johansen çoklu eş bütünlük, hata düzeltme, Granger nedensellik	DYY/ GSYH, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığı	DYY'nin GSYH ve dışa açıklıktan pozitif yönde etkilendiği, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açısından ise negatif olarak etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, DYY ile döviz kuru ve DYY ile GSYH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu gözlenmiştir.
Kurtaran (2007)	Türkiye 1980-2006 Regresyon analizi	DYY/ Dış ticaret açığı, dışa açıklık oranı, teşvikler, kişi başı GSYH'deki değişim oranı, ücretler, seçim kukla değişkeni, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ve yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları	Türkiye'ye yapılan DYY'ler üzerinde dışa açıklığın, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmalarının, kişi başı GSYH'nin, ücretlerin ve teşviklerin olumlu; dış ticaret açığının ve seçimlerin ise olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Karagöz (2007)	Türkiye 1970-2005 Johansen eşbütünlük, Hata Düzeltme modeli ve Granger nedensellik	DYY/ GSYH, ticari açıklık, dışa açıklık, sermaye stoku, altyapı, eğitim düzeyi, yapısal reformlar ve politik risk	Ekonomik büyüklük, ticari açıklık ve sermaye stokunun DYY'yi pozitif, eğitim düzeyi ve altyapının ise negatif etkilediği görülmektedir. Ayrıca ticari açıklıktan DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 4 (devam)

Kar ve Tatlısöz (2008)	Türkiye 1980-2003 En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)	DYY/ GSMH, reel döviz kuru, uluslararası net rezervler, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi, grevlerle kaybolan işgünü sayısı, işgücü maliyetleri ve yatırım teşvikleri	DYY ile uluslararası net rezervler, GSMH, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlenirken, DYY ile reel döviz kuru ve işgücü maliyetleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Susam (2008)	Türkiye 1998:01-2007:04 En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)	DYY/ dışa açıklık, bütçe açığı, kamu harcamalarının GSYH içindeki payı, sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payı, enflasyon oranı ve büyüme hızı	Dışa açıklık, bütçe açığı, kamu kesimi payı ve sabit sermaye yatırımları ile DYY arasında pozitif, DYY ile enflasyon oranı ve büyüme hızı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir.
Tarı ve Bıdırdı (2009)	Türkiye 1990-2006 Johansen çoklu eşbütünlüşme ve Hata düzeltme modeli	DYY/ GSYH, dışa açıklık, enflasyon ve işgücü maliyeti	GSYH ve dışa açıklıktaki artışlar DYY'yi olumlu yönde etkilerken, enflasyon ve işgücü maliyetindeki artışlar DYY'yi olumsuz yönde etkilemektedir.
Aytekin (2011)	Türkiye 1998-2010 En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)	DYY/ GSYH büyüme hızı, dış borç stoku, faiz oranı ve net uluslararası rezervler	GSYH büyüme hızı, net uluslararası rezervler ve faiz oranı ile DYY arasında pozitif ilişki gözlenirken, dış borç stoku ile DYY arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.
Tosun ve Yurdakul (2016)	Türkiye 2002-2012 Çekim Modeli	DYY/Kişi başı GSYH, nüfus, mesafe, nispi kurumlar vergisi oranı, özelleştirme geliri, nispi yolsuzluk düzeyi, ikili yatırım anlaşması kukla değişkeni, ortak din ve ırk kukla değişkeni, Türkiye-AB arasındaki müzakere yılları kukla değişkeni ve küresel ekonomik kriz kukla değişkeni	Türkiye'ye gelen DYY'lerin hem pazar hem de verimlilik arayışı nedeniyle ülkeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Kaynak ülke ve Türkiye'nin kişi başı GSYH'leri DYY'yi pozitif, mesafe ise negatif etkilemektedir. Özelleştirme sürecinin, nispeten düşük kurumlar vergisi oranının ve AB ile müzakerelerin DYY'yi olumlu etkilediği, küresel finansal krizin ise DYY'yi olumsuz etkilediği görülmüştür. Türkiye'nin yolsuzluk düzeyinin arttıkça DYY'lerin arttığı ortaya çıkmıştır.
Durgan (2016)	Türkiye 2001-2012 Çekim Modeli	DYY/ GSYH, mesafe, ortak sınır, ortak dil, kolonyal bağ, kurumlar vergisi, toplam vergi, yönetim endeksi, finans ve bankacılık düzenlemelerinde yeterlilik	Ülkeler arasında ortak dilin, kolonyal bağın ve ortak sınırın olması karşılıklı DYY akımlarını artırırken, mesafenin artması DYY akımlarını azaltmaktadır. Kurumlar vergisi ve toplam vergideki artışların DYY akımlarını olumsuz etkilediği, yönetim endeksinin ise olumlu etkilediği görülmüştür.

Tablo 4 (devam)

Şenzeybek (2017)	Türkiye 2002-2012 Çekim Modeli	DYY/ mesafe, üstünlüğü, resesyon değişkeni	GSYH, hukukun kukla	Kaynak ülkelerin ve Türkiye'nin GSYH'lerinin Türkiye'ye gelen DYY'leri pozitif, mesafenin negatif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Hukukun üstünlüğü ve resesyon kukla değişkeninin DYY'leri etkilemediği görülmüştür. DYY'lerin daha çok uzun dönemli bir karar olduğu dolayısıyla ekonomi üzerinde kısa dönemde olumsuz etkilere sahip olan resesyonların DYY'leri etkilemediği sonucuna varılmıştır.
------------------	--------------------------------	--	---------------------	---

Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak eş bütünleşme ve nedensellik analizlerinden yararlanılmış ve ekonomik büyüme, dışa açıklık ve uluslararası rezervlerin DYY'leri olumlu yönde, vergilerin ve işgücü maliyetlerinin ise DYY'leri olumsuz yönde etkilediği gözlenmiştir. Çekim modelinden yararlanılan az sayıdaki çalışmalarda ise mesafenin DYY'leri negatif, ortak sınır ve ortak dil gibi kukla değişkenlerin DYY'leri pozitif etkiledikleri tespit edilmiştir.

Hem gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler hem de Türkiye özelinde yapılan literatür araştırmasında yolsuzluğun DYY'ler üzerindeki etkisine dair farklı bulgulara rastlanmıştır. Subasat ve Bellos (2013)'ün çalışmalarında yolsuzluğun DYY'yi olumsuz etkilediği, Tosun ve Yurdakul (2016)'nın çalışmalarında ise yolsuzluğun DYY'yi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Bu farklılığın, çalışmada incelenen ülkelerin içinde buldukları koşullardan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Literatürde Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda çekim modelinin nispeten az kullanıldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın hem incelenen dönem ve ülkeler açısından hem de çekim modelinde kullanılan değişkenler açısından diğer çalışmalara göre farklılık göstermesi literatüre katkı sağlayacaktır.

5. AMPİRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde önce çekim modeli ve değişkenler tanımlanıp, ardından uygulama sonuçları tartışılmaktadır.

5.1.Çekim Modeli ve Değişkenler

Çalışmada Türkiye'ye gelen DYY'lerin belirleyicileri çekim modeli ile analiz edilmektedir. Çekim modeli, Newton'un "Yerçekimi Teorisi"nden esinlenilerek geliştirilmiştir. Bu teoriye göre iki cisim arasındaki çekim kuvveti, cisimlerin kütleleriyle doğru, aralarındaki mesafenin karesiyle ters orantılıdır. Çekim modelinin sosyal bilimlere uyarlanması 19.yüzyılın ortalarına tekabül etmekte olup, iktisat literatüründe ilk kez J.Tinbergen (1962) tarafından uluslararası ticaret akışlarında kullanılmıştır (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011: 288). Tinbergen, çalışmasında uluslararası ticaret akışlarını açıklamada temel çekim modeli değişkenleri olarak ihracatçı ülkenin GSYH'sini, ithalatçı ülkenin GSYH'sini ve bu iki ülke arasındaki mesafeyi ele almıştır (Tinbergen, 1962: 265).

Çekim modelini DYY üzerine uygulayan ilk yazar Brainard (1997)'dir. Yazar, analizinde bir ülkeye gelen DYY'leri bağımlı değişken, yatırım yapan (kaynak) ülkenin ve ev sahibi ülkenin milli geliri ile söz konusu ülkeler arasındaki mesafeyi bağımsız değişkenler olarak modele dahil etmiştir. Di Mauro (2000) ise temel çekim modeline yeni değişkenler ekleyerek genişletilmiş bir model ortaya koymuştur.

$$FDI_{ij} = \beta_0(Y_{i,t})^{\beta_1}(Y_t)^{\beta_2}(N_{i,t})^{\beta_3}(N_t)^{\beta_4}(D_{ij})^{\beta_5} \quad (1)$$

(1) no'lu eşitlikte FDI_{ij} kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye gelen DYY'leri, Y_{it} kaynak ülkenin GSYH'sini, Y_t ev sahibi ülkenin GSYH'sini, $N_{i,t}$ kaynak ülkenin toplam nüfusunu, N_t ev sahibi ülkenin toplam nüfusunu ve D_{ij} kaynak ülke ile ev sahibi ülke başkentlerinin birbirine olan mesafesini temsil etmektedir.

Çalışmada literatürden hareketle Di Mauro'nun genişletilmiş çekim modeline DYY'leri etkilediği düşünülen değişkenler eklenmiş ve (1) no'lu eşitlik, (2) no'lu eşitliğe dönüştürülmüştür.

$$DYY_{kay,tr} = \beta_0(GSYH_{kay})^{\beta_1}(GSYH_{tr})^{\beta_2}(NÜFUS_{kay})^{\beta_3}(NÜFUS_{tr})^{\beta_4}(MESAFE_{kay,tr})^{\beta_5} \\ (FAİZ_{tr})^{\beta_6}(YOLSUZLUK_{tr})^{\beta_7}(STA_{tr})^{\beta_8}(REEL KUR_{tr})^{\beta_9}(EKO ÖZ_{tr})^{\beta_{10}} u_{kay,tr,t} \quad (2)$$

(2) no'lu eşitliğin çift taraflı logaritması alınmış ve çalışmada kullanılan çekim denklemi elde edilmiştir.

$$\ln(DYY_{kay,tr,t}) = \beta_0 + \beta_1 \ln GSYH_{kay,t} + \beta_2 \ln GSYH_{tr,t} + \beta_3 \ln NÜFUS_{kay,t} + \\ \beta_4 \ln NÜFUS_{tr,t} + \beta_5 \ln MESAFE_{kay,tr,t} + \beta_6 \ln FAİZ_{tr,t} + \beta_7 \ln YOLSUZLUK_{tr,t} + \beta_8 \ln STA_{tr,t} + \beta_9 \ln \\ REEL KUR_{tr,t} + \beta_{10} \ln EKO ÖZ_{tr,t} + u_{kay,tr,t} \quad (3)$$

(3) no'lu denklemde kullanılan değişkenler ve açıklamaları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenin Adı	Tanımı	Veri Kaynağı	Beklenen İşaret
Bağımlı Değişken			
$\ln DYY$	Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar (Milyon \$) ABD TÜFE'sine bölünüp 100 ile çarpılarak reelleştirildikten sonra logaritması alınmıştır.	TCMB	
Bağımsız Değişkenler			
$\ln GSYH_{kay}$	Kaynak ülkenin Gayrisafi yurtiçi hasılası (Sabit 2010 ABD \$)	Dünya Bankası	+
$\ln GSYH_{tr}$	Türkiye'nin Gayrisafi yurtiçi hasılası (Sabit 2010 ABD \$)	Dünya Bankası	+/-
$\ln Nüfus_{kay}$	Kaynak ülkenin toplam nüfusu	Dünya Bankası	-
$\ln Nüfus_{tr}$	Türkiye'nin toplam nüfusu	Dünya Bankası	+/-
$\ln Mesafe_{kay,tr}$	Ankara ve kaynak ülkelerin başkentleri arasındaki kuş uçuşu mesafe (km)	http://www.mesafesorgulama.com/	+/-
$\ln Faiz_{tr}$	Türkiye'nin mevduat faiz oranı (%)	Dünya Bankası	-
$\ln Yolsuzluk_{tr}$	Türkiye'nin yolsuzluk endeksi: "0" ile "100" arasında değer almakta olup, endeks değeri 100'e yaklaştıkça söz konusu ülkede yolsuzluk azalmaktadır.	https://www.transparency.org/	+
$\ln Reel kur_{tr}$	Türkiye'nin Yi-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi (2003=100)	TCMB	+/-

Tablo 5 (devam)

<i>InEko. Öz.tr</i>	Türkiye'nin Ekonomik özgürlük endeksi: "0" ile "100" arasında değer almakta olup, endeks değeri arttıkça söz konusu ülkede ekonomik özgürlük artmaktadır.	Heritage Foundation	+/-
<i>STAttr</i>	Türkiye ile kaynak ülke arasında bir serbest ticaret anlaşması bulunuyorsa "1", aksi halde "0" değerini alan kukla değişken	Yazar tarafından oluşturuldu.	+

Çalışmada 2000-2017 döneminde Türkiye'ye gelen DYY'nin belirleyicileri incelenmektedir. TCMB'de, Türkiye'ye gelen DYY'lerin ülkelere göre dağılımının sadece 2000-2017 dönemine ait verisi yayınlandığından çalışmada bu dönem bazında analiz yapılmıştır. Söz konusu dönemde kesintisiz her yıl Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım yapan 26 ülkenin olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkeler, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Yunanistan, Libya, ABD, İran, İsrail, Bahreyn, Kuveyt, Suudi Arabistan, Lübnan, Güney Kore, Japonya, Pakistan'dır.

5.2.Uygulama Sonuçları

Çalışmada kullanılan çekim modeli denklemi panel veri analizi ile tahmin edilmiştir. Modelde yatay kesit boyutu (ülke sayısı) $N=26$, zaman boyutu ise $T=18$ yıl olduğundan $N>T$ koşulu gerçekleşmiş, ayrıca zaman boyutunun 18 yıl gibi kısa bir süre olması nedeniyle birim kök testi uygulanmamıştır. Diğer bir ifadeyle statik panel veri analizi yapılmıştır.

Modelde zamanla değişmeyen mesafe gibi temel çekim modeli değişkeni yer almakta ve bu değişkenin etkisini tahmin etme imkânı rastsal etkiler modeliyle elde edilmektedir. Dolayısıyla çalışmada rastsal etkiler modeliyle (REM) analiz yoluna gidilmiştir. REM'de öncelikle birim ve zaman etkisinin varlığı LR testiyle araştırılmış ve test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. LR Testi Sonuçları

	LR test istatistiği	Prob.
Birim etkili REM	365.20	0.0000
Zaman etkili REM	6.4e-12	1.0000

Öncelikle modelde birim etkinin varlığına bakılmıştır. LR testi sonuçlarına göre, birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiş ve birim etkili REM'in geçerli olduğu görülmüştür. Ayrıca zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilememiş ve dolayısıyla zaman etkili REM'in geçerli olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle tek yönlü, yani birim etkili REM'in uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Analiz için birim etkili REM'e karar verildikten sonra modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık sorunlarının varlığı araştırılmış ve sonuçları Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Test adı	Test istatistiği	Prob
Levene, Brown, Forsythe	W0= 8.9068079	Pr> F = 0.0000 0000
	W50= 4.6424334	Pr> F = 0.0000 0000
	W10= 7.9835728	Pr> F = 0.0000 0000
Değiştirilmiş Bhargava vd. Durbin-Watson	0.70789699	< 2
Baltagi-Wu LBI	0.9335621	< 2
Pesaran CD LM testi	9.284	0.0000
Friedman Spearman Rank testi	79.401	0.0000
Frees testi	3.722	Kritik değerler
		%10: 0.1438
		%5: 0.1888
		%1: 0.2763

Uygun bulunan birim etkili REM’de değişen varyans sorunun tespiti için Levene, Brown, Forsythe testinden yararlanılmıştır. Test sonuçlarına göre “değişen varyans sorunu yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezi, F istatistiğinin olasılık değerlerinin anlamlı olmasından dolayı reddedilmiş ve REM’de değişen varyans sorununun olduğu tespit edilmiştir (Levene, 1960; Brown ve Forsythe, 1974). Otokorelasyon sorunu Bhargava, Franzini, Narendranathan ve Baltagi-Wu Local Best Invariant testiyle sınanmış ve hesaplanan test istatistik değerleri 2’ye yakın olmadığından otokorelasyonun olduğuna karar verilmiştir (Bhargava vd., 1982; Baltagi ve Wu, 1999). Yatay kesit bağımlılık sorunu ise sırasıyla Pesaran CD LM testi, Friedman Spearman Rank testi ve Frees testi ile araştırılmıştır. Testlerin tümünde H_0 hipotezi “birimler arası korelasyon yoktur” ya da diğer bir ifadeyle “yatay kesit bağımlılık yoktur” şeklinde kurulmaktadır. Pesaran ve Friedman testi sonucunda hesaplanan test istatistiklerinin olasılık değerleri anlamlı olduğundan ve Frees testinin sonucunda hesaplanan test istatistik değeri, kritik değerlerden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilerek, yatay kesit bağımlılık sorununun olduğuna karar verilmiştir (Pesaran, 2004; Friedman, 1937; Frees, 1995).

Modelde her üç problemin de bulunması nedeniyle, bu problemleri dikkate alan Arellano, Froot, Rogers dirençli tahmincisiyle model tahminine gidilmiştir (Arellano, 1987; Froot, 1989; Rogers, 1993). Tahmin sonuçları Tablo 8’de özetlenmiştir:

Tablo 8. Dirençli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı (standart hata)	Prob
InGSYHkay	1.399661 (0.2072881)	0.000
InNüfuskay	-0.678037 (0.2756901)	0.014
InGSYHtr	-3.964401 (0.7205443)	0.000
InNüfustr	21.09161 (3.020676)	0.000
InMesafekay,tr	-0.6352435 (0.3650488)	0.082
STAttr	-0.1977914 (0.2433206)	0.416
InYolsuzluktr	1.957564 (0.5821095)	0.001
Tablo 8 (devam)		
InEk. Özgürlüktr	-1.806502 (0.7686084)	0.019
InFaiztr	-0.5481394 (0.1773123)	0.002
InReel kurtr	3.000495 (0.4023555)	0.000
Sabit	-285.655 (40.59266)	0.000
Wald chi2(10)	421.96	
sigma_u	1.1604497	
sigma_e	0.80789416	
rho	0.67354522	

Tablo 8’de görüldüğü gibi kaynak ülkenin ekonomik büyüklüğünü temsil eden (InGSYHkay)’nin katsayısı pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Kaynak ülkelerin milli geliri ile DYY arasında pozitif ilişkinin olduğu kabul edilir. Çünkü küçük ülkelere nispeten daha büyük ülkelerde yurtdışına yatırım yapan çok sayıda firma vardır. Çalışmada ele alınan ülkelerin milli gelirleri arttıkça, Türkiye’ye yaptıkları DYY’lerin arttığı görülmüştür.

Kaynak ülkelerin nüfusunu temsil eden (InNüfuskay) değişkeninin katsayısının negatif ve istatistik bakımdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. GSYH ülkelerin zenginliğini ve üretim kapasitesini gösterirken, nüfus piyasa büyüklüğünü ve satın alma gücü potansiyelini gösterir. Daha yüksek bir nüfus büyük bir iç piyasa demektir ve deniz aşırı yatırım ihtiyacının azalmasına neden olur. Aksine az nüfuslu bir ekonomi, sınırlı bir iç piyasa demektir ve ölçek ekonomilerinden yararlanmak için deniz aşırı piyasa fırsatlarının peşinde koşar. Bu yüzden ülkelerin nüfusu arttıkça, dış ülkelere DYY yapmak yerine öncelikle iç piyasada artan talepleri karşılamaya yönelirler.

Türkiye’nin milli gelirini temsil eden (InGSYHtr) değişkeninin katsayısı negatif işaretli olup, istatistik bakımdan anlamlıdır. GSYH, ev sahibi ülkedeki ekonomik istikrarın ve iç pazar potansiyelinin bir göstergesidir. Dolayısıyla yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkenin GSYH’sine göre yatırım kararlarını belirleyebilirler. DYY’ler pazara girme amacı taşıyorsa, ev sahibi ülkenin GSYH’si arttıkça DYY’de artar. Diğer taraftan, eğer doğrudan yabancı yatırımcılar maliyet avantajı için yatırım kararı alıyorsa, bu kez gelişmekte olan ülkeleri niteliksiz yani ucuz işgücü ve doğal kaynak zenginlikleri nedeniyle tercih ederler. Dolayısıyla ev sahibi ülkenin GSYH’si azaldıkça DYY artar. Analizde (InGSYHtr)’nin negatif bulunması DYY’lerin Türkiye’yi daha çok maliyet avantajı için tercih ettiklerini göstermektedir.

Türkiye'nin nüfusunu temsil eden (InNüfustr) değişkeninin katsayısının pozitif işaretli ve istatistik bakımdan anlamlı olduğu görülmüştür. Ev sahibi ülkenin geniş bir nüfusa sahip olması iç pazar potansiyelinin yüksek olması anlamına gelmekte ve bu da ülkeye gelen DYY'leri artırmaktadır.

Türkiye ile kaynak ülkeler arasındaki mesafeyi temsil eden (InMesafe) değişkeninin katsayısının negatif ve istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. Mesafelerin artması taşıma maliyetlerini artıracığı gibi ülkeler arasındaki dil ve kültür farklılıklarını da ortaya çıkarır ve bu da DYY'yi negatif etkiler.

Türkiye ile kaynak ülkeler arasındaki serbest ticaret anlaşmalarını temsil eden (STA) kukla değişkenin katsayısının istatistik bakımdan anlamsız olduğu tespit edilmiş olup, bu anlaşmaların ülkeye gelen DYY'ler üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin yolsuzluk endeksini temsil eden (InYolsuzluktr) değişkeninin katsayısı pozitif ve istatistik bakımdan anlamlı çıkmıştır. Endeks değerindeki artışlar yolsuzluğun azalması anlamına gelmekte olduğundan, ülkeye giren DYY miktarını artırmaktadır. Çünkü dış yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkede güven ortamının olmasını arzu ederler.

Türkiye'nin ekonomik özgürlük endeksini temsil eden (InEko.Öz.tr) değişkeninin katsayısının negatif ve istatistik bakımdan anlamlı olduğu, dolayısıyla ekonomik özgürlükler azaldıkça DYY'lerin arttığı tespit edilmiştir. Genellikle bu endeksin artması (ekonomik özgürlüğün artması) DYY'yi olumlu etkilemesine karşılık, Türkiye için bu durumun geçerli olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin GSYH'sindeki azalışların DYY'leri artırdığı sonucuyla birlikte dikkate alındığında, Türkiye'nin ekonomik özgürlüğünün azalması kurumların etkin işlemediği, dolayısıyla sendikaların baskılanması ve despotizm yoluyla firmaların maliyetlerinin azaltılması sağlanarak, dışardan gelen DYY'lerin teşvik edildiği söylenebilir.

Türkiye'nin faiz oranını temsil eden (InFaiztr) değişkeninin katsayısının negatif işaretli ve anlamlı olduğu görülmüştür. Türkiye'deki faiz oranlarının yükselmesi ikame etkisinden dolayı firmaların uzun vadeli yatırım yapmak yerine, faiz geliri elde etmek amacıyla kısa vadeli olan portföy yatırımlarını tercih etmelerine yol açtığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin reel efektif döviz kuru endeksini temsil eden (InReel kurtr) değişkeninin katsayısı pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu endeksteeki artış TL'nin değer kazanması anlamına gelir. Bu bulgudan hareketle Türkiye'ye doğrudan yatırım yapan yabancı şirketlerin, ihracata yönelik üretim yapırlarken ithal girdi kullanımının yüksek olduğu, dolayısıyla endeksteeki artışın ihracatlarını ve karlarını artırdığı ifade edilebilir.

6.SONUÇ

Çalışmada Türkiye için DYY'lerin belirleyicileri 2000-2017 dönemine ait verilerden yararlanılarak, çekim modeliyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarında kaynak ülkenin GSYH'sinin, Türkiye'nin nüfusunun ve reel efektif döviz kuru endeksinin DYY'leri pozitif; Türkiye'nin GSYH'sinin, kaynak ülkenin nüfusunun, mesafenin, Türkiye'nin ekonomik özgürlük endeksinin, yolsuzluğun ve faiz oranının ise DYY'leri negatif etkilediği görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Stone ve Jeon (1999), Kaya ve Yılmaz (2003), Kristjansdottir (2005), Yapraklı (2006), Kar ve Tatlısöz (2008), Subasat ve Bellos (2013)'ün çalışmalarıyla örtüşmektedir.

Türkiye'nin DYY'leri artırabilmesi, öncelikle güvenilir bir ülke imajı verebilmesine ve bu çerçevede şeffaf bir yönetim anlayışıyla birlikte yolsuzlukla mücadele politikaları izlemesine bağlıdır. Yolsuzluğun azaltılması için gelir dağılımının adil olmasına, eğitime yolsuzluğa dikkat çekilmesine, yolsuzlukla mücadele deklerasyonuna kobilerin katılımına,

rüşvetlerin ve ihalelerin sıkı denetimine önem verilmelidir. Ayrıca hukukun üstün olduğu eşitlikçi toplum, hesap verilebilirliğin ve denetleme mekanizmalarının geliştirilmesi öncelikli politikalar olmalıdır.

Reel efektif döviz kuru endeksindeki artışın ve dolayısıyla TL'deki değer artışlarının DYY'leri olumlu yönde etkilediği bulgusundan hareketle Türkiye'ye doğrudan yatırım yapan ve ihracata yönelik faaliyette bulunan yabancı şirketlerin üretimlerinde ithal girdiler kullandıkları ifade edilebilir. Bu nedenle Merkez Bankasının bağımsız para politikası uygulayabilmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olma sürecinden uzaklaşması ile DYY miktarında ciddi azalmaların yaşandığı görülmektedir. AB ile ilişkilerin yeniden canlandırılması DYY'lerin ülkeye gelmesinde etkili olacaktır. Bu amaçla Türkiye, AB'nin ekonomik bütünleşmesi içinde tam anlamıyla yer alacakmış gibi hareket ederek, hem AB standartlarını yakalamaya hem de AB mevzuatına yönelik reformlar yapmaya yönelmelidir. AB'nin yanı sıra Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi Türkiye'nin üye olduğu ekonomik birliklerle de ilişkilerin arttırılmasının DYY'leri olumlu etkileyeceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ang, J. B.. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia, *Journal of Policy Modeling*, 30 (1), 185-189.
- Arellano, M. (1987). Computing Robust Standart Errors for Within-Groups Estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49 (4), 431-434.
- Asiedu, E. (2002). On The Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?, *World Development*, 30 (1), 107-119.
- Aytekin, K. G. (2011). Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırım Belirleyicilerine Yönelik Bir Model Denemesi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 1-16.
- Baltagi, B.H. ve P.X. Wu (1999). Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR(1) Disturbances, *Econometric Theory*, 15, 814-823.
- Bekhet, H. A., Al-Smadi, R. W. (2015). Determinants of Jordanian Foreign Direct Investment Inflows: Bounds Testing Approach, *Economic Modelling*, 46, 27-35.
- Bhargava, A., L. Franzini ve W. Narendranathan (1982). Serial Correlation and The Fixed Effects Model. *The Review of Economic Studies*, 49 (4), 533-549.
- Bevan, A. A., Estrin, S. (2004). The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies, *Journal of Comparative Economics*, 32, 775-787.
- Bodur, S. H. (2007). Dünyada Yabancı Sermayenin Gelişimi ve Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türkiye Üzerindeki Etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bouoiyour, J.. (2007). The Determining Factors of Foreign Direct Investment in Morocco, *Savings and Development*, 31 (1), 91-106.
- Bozdağlıoğlu, Y., Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımalar, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 32-52.
- Brainard, S. (1997). An Empirical Assessment of Proximity-Concentration Trade-off between Multinational Sales and Trade, *American Economics Review*, 87(4), 520-544.

- Brown, M.B. ve Forsythe, A.B. (1974), Robust Tests for the Equality of Variances, *Journal of the American Statistical Association*, 69(346), 364-367.
- Cheng, L. K., Kwan, Y. K.. (2000). What Are The Determinants of The Location of Foreign Direct Investment? The Chinese Experience, *Journal of International Economics*, 51, 379-400.
- Çetinkaya, M. (2004). Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeviş, İ. (2009). The Economical Determinants of Foreign Direct Investment (FDI) in Developing Countries and Transition Economies, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4 (3), 210-223.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu (DPT: 2514. ÖİK: 532). Ankara: DPT.
- Di Mauro, F. (2000). The Impact of Economic Integration on FDI and Exports: A Gravity Approach, *CEPS Working Document*, No 156.
- Dumludağ, D. (2003). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi, *Toplum ve Bilim*, 96, 1-33.
- Durgan, S. (2016). Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (Yayın no, 2954), 1-153.
- Eğilmez, M. (2019). Krizden Çıkışın Anahtarı, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2019/04/krizden-cksn-anahtar.html#more>, Erişim Tarihi: 27.12.2019.
- Ekonomi Bakanlığı (Aralık 2016). *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-233957>, Erişim Tarihi: 25.02.2019.
- Emsen, Ö. S., Değer, K. (2005). Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri, (953). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Erdal, F., Tatoglu, E. (2002). Locational Determinants of Foreign Direct Investment in An Emerging Market Economy: Evidence From Tukey, *Multinational Business Review*, 10 (1), 21-27.
- Erdilek, A. (2006). Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (30), 16-35.
- Frees, E.W.(1995). Assessing Cross-Sectional Correlations in Panel Data, *Journal of Econometrics*, 69, 393-414.
- Friedman, M. (1937). The Use of Ranks to Avoid the Assumption of Normality Implicit in the Analysis of Variance, *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.
- Froot, K.A. (1989). Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence and Heteroskedasticity in Financial Data, *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24 (3), 333-355.

- Güven, Y. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişme Yolunda Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye için Ampirik Bulgular ve Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hazine Müsteşarlığı, (2003). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımcılar Kanunu, 2003:1
- Hymer, S. (1982). The Multinational Corporation And The Law Of Uneven Development, International Economics Policies and their Theoretical Foundations: A Source Book, Academic Press, 325-352.
- Jafarnejad, A., Golnam, A. ve Ebrahim, N., A.. (2009). Determinants of Foreign Direct Investment in Iran: An Emprical Study Using Structural Equation Modeling, *Middle East Forum*, Issue: 9, 71-85.
- Kahouli, B., Maktouf, S. (2015). The Determinants of FDI and The Impact of the Economic Crisis on the Implementation of RTAa: A Static and Dynamic Gravity Model, *International Business Review*, 24, 518-529.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi, *KMU İİBF Dergisi*, 10 (14), 436 – 458.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 – 2005, *Journal of Yasar University*, 2(8), 927-948.
- Kaya, V., Yılmaz, Ö. (2003). Türkiye’de Doğrudan Yatırımların Belirleyicileri: 1970 – 2000, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 17 Ekim Sayı: 3-4, 39-56.
- Kerr, I. A ve Peter, V.M. (2001). The Determinants of Foreign Direct Investment in China, The 30th Annual Conference of Economists, University of Western Australia, September, 1-18.
- Kim, J. S., Oh, Y. (2007). Determinants of Intra-FDI Inflows in East Asia: Does Regional Economic Integration Affect Intra-FDI?, *Korea Institute for International Economic Policy*, KIEP Working Paper 07-01, 1-37.
- Knickerbocker, F. T. (1973). Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise, *The International Executive*, 15 (2), 7-9.
- Koçtürk, M. O., Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi., *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1), 35-42.
- Kristjansdottir, H. (2005). Determinants of Foreign Direct Investment in Iceland, Centre For Applied Microeconometrics, Department of Economics, University of Copenhagen, 15.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (10), 367-382.
- Leibrecht, M., Riedl, A. (2014). Modeling FDI Based on A Spatially Augmented Gravity Model: Evidence for Central and Eastern European Countries, *The Journal of International Trade & Economic Development*, 23(8), 1206-1237.
- Levene, H. (1960). Robust Tests for Equality of Variances, In Contributions to Probability and Statistics, Edited by: Olkin, I. 278–92. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press.

- Mariev, O., Drapkin, I., Chukavina, K. (2016). Is Russia Successful in Attracting Foreign Direct Investment? Evidence Based on Gravity Model Estimation, *Review of Economic Perspectives*, 16(3), 245-267.
- Masayuki, H., Razafimahefa, I. F.. (2005). The Determinants of Foreign Direct Investment into Japan, , *Kobe University Economic Review*, 51, 21-34.
- Mesafe Sorgulama, Çevrimiçi, <http://www.mesafesorgulama.com/>, Erişim Tarihi:24.01.2019.
- Mohammadvandnahidi, M., R., Jaberikhosroshahi, N., Norouzi, D. (2012). The Determinants of Foreign Direct Investment in Iran: Bounds Testing Approach, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 25 (3), 560-579.
- Mohiuddin, S. A. ve Abdus Salam, M. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan, *Journal of Independent Studies and Research*, 9 (1), 117-124.
- Nicet, D.C, Rougier, E. (2014). Source and Host Country Volatility and FDI: A Gravity Analysis of European Investment to Middle East and North Africa, *Larefi Working Paper*, 1-33.
- Onyeiwu, S., Shrestha, H. (2004). Determinants of Foreign Direct Investment in Africa, *Journal of Developing Societies*, 20 (1-2), 89–106.
- Özel, B. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımların Temel Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pareja S. G., Vivero, R.L. , Paniagua, J. (2013). The Effect of The Great Recession on Foreign Direct Investment: Global Empirical Evidence with a Gravity Approach, *Applied Economics Letters*, 20(13), 1244-1248.
- Pesaran, M. H.,(2004). General Diagnostis Tests for Cross Section Dependence in Panels University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics No.0435
- Ramirez, M. D. (2006). Economic and Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in Chile: A Time-Series Analysis, 1960-2001, *Contemporary Economic Policy*, 24 (3), 459- 471.
- Ray, E. J. (1989). The Determinants of Foreign Direct Investment in the United States, 1979–85, *Trade Policies for International Competitiveness*, University of Chicago Press, 53–84.
- Rogers, W.H. (1993). Regression Standard Errors in Clustered Samples, *Stata Technical Bulletin*, 13 (3), 19-23.
- Schäffler, J., Hecht, V., Moritz, M. (2014). Regional Determinants of German FDI in the Czech Republic: Evidence From A Gravity Model Approach, IAB-Discussion Paper 3.
- Shan, J. (2002). A VAR Approach To the Economics of FDI in China, *Applied Economics*, 34 (7), 885-893.
- Silveira, E.M.C, Samsonescu, D., Augusto, J.. (2017). The Determinants of Foreign Direct Investment in Brazil: Empirical Analysis For 2001-2013, *CEPAL Review*, 121, 171-184.
- Stone, S. F., Jeon, B. N. (1999). Gravity-Model Specification for Foreign Direct Investment: A Case of the Asia-Pacific Economies, *The Journal of Business and Economic Studies*, 5(1), 33-42.

- Subasat, T., Bellos, S. (2013). Governance and Foreign Direct Investment in Latin America: A Panel Gravity Model Approach, *Latin American Journal Of Economics*, 50(1), 107-131.
- Susam, N. (2008). Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki Gelişmeler ve Bu Yatırımlar için Belirleyici Unsurlar: Türkiye Bulguları, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3 (2), 43-67.
- Şener, S., Kılıç, C. (2008). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 22-49.
- Şenzeybek, M. (2017). Explaining Foreign Direct Investment Inflows To Turkey: Using Time-Series And Augmented Gravity Model Estimations”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarı, R. ve Bıdırdı, H. (2009). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Temel Belirleyicileri: 1990-2006 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 253-268.
- Tatlıcı, Ö., Kızıltan, A.(2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 287-299.
- The Heritage Foundation, Statistics, <https://www.heritage.org/>, Erişim Tarihi:24.01.2019.
- Tinbergen, J. (1962). Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy, New York: Twentieth Century Fund.
- Tosun, U., Yurdakul, M.O. (2016). An Inquiry On The Likely Effects Of Corruption On The Foreign Direct Investments In Turkey, *Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 34(4), 71-96.
- Transparency International, Statistics, <https://www.transparency.org/>, Erişim Tarihi:24.01.2019.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2011). Ödemeler Dengesi Raporu. 2011-IV.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2016). Ödemeler Dengesi Raporu. 2016-IV.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2017). Ödemeler Dengesi Raporu. 2017-III.
- World Bank (1997). *Helping Countries Combat Corruption: The Role of the WorldBank*. www.Eaber.Org/Intranet/Documents/22/909/K1ep_Kim_07.Pdf, Erişim Tarihi:24.01.2019
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(2), 23-48.